

Hidroğrafi:

Med ve Cezirler ve bunların rasat usulleri

Yazan: Deniz Alb.
AHMET RASİM

Zelzelelerden mütevellit büyük dalgalara, İngiliz evrakı havadisinde alelekser (Tidal Wave) med ve cezir dalgası denmekle beraber, aynı ismin, bir İngiliz gemicisi tarafından açık denizlerde arasıra tesadüf edilen bu kabil kısa bir silsile halindeki büyük dalgalara da tavih edildiği nadir değildir. Binaenaleyh bu tabiri en münasip tarzda kullanmak lâzımdır. Bu makamda kullanılan (Tidal - Med ve Cezir) sıfatı her ne kadar başlıca büyüklüğe ve nedrete delâlet etmekte ise de bu suretle istimali de yine caiz değildir.

(Tidal - Med ve Cezir) kelimesi, yalnız, deniz seviyesinin yükselüp alçalma hususundaki musır ve muntazam olan tebeddülâtı maksut olduğu zaman kullanılır. Hattâ bu gibi ahvalde bile bu tabir, pek vasi bir mefhum ifade etmek üzere istimal olunur, çünkü bir çok yerlerde, geceli gündüzlü ve geceleri karadan, gündüzleri denizden esmek suretile muntazam ve fakat şiddet itibarile kısmen muntazam birer esiş mevcut olup, bu misilli rüzgarlar, deniz seviyesini, münavebe ile kaldırıp indirirler ve bu suretle de bir nevi med ve cezir ihdas ederler. Bundan başka, akalimi hârrede, küçük dahi olsa, havayı nesimî tazyikında mevkutî bir tebeddül vardır ki; bu tebeddül barometre irtifaında bir temevvüc ile ifşa olunur.

Okyanuslar, nesimî tazyika karşı, yükselen bir barometre irtifa'ıla inhitat kesbedip alçalan bir barometre irtifaı ile dahi yükselirler. Ve bu esbap yüzünden, deniz seviyesinin muntazam surette, ve mevkutî olarak bir kabarıp alçalması tahaddüs eder. Bunun gibi, büyük dağ silsi'elerinde karların erimesi, ve yağmur yağması ile, tebahhuratta görülen senevî tahavvülât, nehir ağızlarındaki su seviyyelerinin mevkutî tebeddülâtını mucip olur, ve her nekadardır bu tebeddülâtın devreleri, hemen tek mil sene müddetince imtidat etmek üzere pek uzun sürer isede, kendi mevkutî hallerini, ve meddü cezrî karakterlerini dahi izhardan halı kalmazlar.

Şu kadar varki: su seviyesinin bu tebeddülâtına, tabirin tam manasile (Tides — Med ve Cezir) denmeyip, hakikî bir med ve cezir, ancak bunu husule getiren esbaba göre, lâyıkile t rif ve tahdit olunmalıdır. Hakikatı halde, bir (med ve cezir) ise, Şemis ve Kamerin cazibesile Okyanus sularının inip kalkması demektir.

Hakikî med ve cezirler, her nekadardır esbabı heyiyeden münbais iselerde, muntazaman ve muayyen müddetlerce esen rüzgârların tesiratının, nesimî tazyik tebeddülâtının, ve yağmur düşmesinin, hakikî med ve cezirlerle o kadar sıkı bir münasebeti vardırki; denizlerin hakikî rasatlarında, bunları da birlikte mülâhazaya almak lâzım gelmektedir. Deniz seviyesinin h-r hangi muntazam tebeddülâtının, rüzgârlardan, veya sair esbaptan mütevellit olanına bir (meteorolojik med ve cezir) demek çok münasip olur.

Biz, insanlar, büyük bir hava denizinin dibinde yaşamaktayız, ve eğer güneşle, kamerin cazibeleri Okyanusa müessir olursa, aynı zamanda havaya dahi müessir olur ve bu tesir

ise, barometre irtifaında muntazam bir tereffu, ve tenezzül ile gösterilebilir. Her nekadar böyle bir tesir, şüphesiz, pek küçük isede, yine kabili mesahadır.

Güneşle havanın her gün ısınması, ve geceleyin soğuması, atmosferik tazyikte, malûm tebeddülâtı husule getirir, ve bu teessüre dahi, bilkiyas, (Atmosferik cevvi med ve cezir) tesmiye olunabilir.

Şemis ve kamerin cazibeleri, yalnız denize müessir olmayup, aynı zamanda sulp olan cismi arza da tesir eder, ve kürei arzın tamamen gayri kabili inhina olmadığı zamanındanberi, bu tesirat arzın şeklinde mütenavip bir tebeddül hasıl etmiştir. Hatta: kürei arzın gayri kabili inhina bulunduğu şu gün bile, şeklinde az çok bir tebeddülât ika etmesi icap etmektedir.

Seyyarelerin tarihi tekevvününün ilk edvarında, bunların her birinin büyük bir kısmının, ve yahut heyeti umumiyesinin (Molten) denilen erimiş kaya cinsinden ibaret olduğunu imâ edecek ortada bir çok delail vardırki; bu müzap kayalar tabiatile med ve cezrî tesirlere tabi olmuşlardır. Bu halde (med ve cezir) tabiri bir sulp ve alâstikî, yahut bir erimiş veya acinî kürenin bu misilli mütenavip tegayyürü eşkâlini dahi ihtiva etmek üzere, tevsi olunmalıdır. Bu cismanî med ve cezirlerin, bizi, ulaşılması uzak bir takım hey'i tahayyülata sevk ettiği görülmekle beraber, med ve cezir mefhumu, her vakit geniş bir sual sahası da teşkil eder.

Şimdi med ve cezir hadiselerinin en maruf ve en basit şekline avdet edelim:

Bir deniz kıyısında, veya bir nehir ağzında bulunulduğu bir sırada, suyun, takriben günde iki defa yükselip alçaldığı görülür. Daha sahih tabir ile, bir medden diğer bir medde

kadar geçen zaman, yirmi dört saat, yirmi beş dakika kadar bir müddettir, ve her bir müteakip gün zarfında med zamanı, saate nazaran, iki defa yirmi beş dakika kadar, yani; elli dakika kadar daha geç vaki olur. Bu suretle, bilfarz bu gün zevalde bir med vaki olacak olsa, yarın saat bire on kala vuku bulur demektir. Bu bahisde ilerlemezden evvel, burada (meddima - high Water) ve (cezrima - low Water) kelimele-
rinin bir teknik tabir olarak kullanılacağını söyleyebiliriz. Umumî tabirile, su seviyesi, mutat seviyeden daha yüksek, veya daha alçak olduğuna göre yüksek veya alçak denilebilir. Fakat, su seviyesi mevkutî olarak tehallûf edince, bu seviyenin en yüksek, veya en alçak olduğu bazı muayyen anlar vardır, ve bunlar ise; (meddima - High Water - High tide) ve (cezrima - Low Water - low Tide) zamanlarına aittirler. Aynı suretle, (med) ve (cezir) zamanlarındaki irtifaların dahi, mevzubahis zamandaki su seviyesini gösterdiği söylenebilir.

En iptidaî rasadat, (med) zamanının, kamerin mevkiile münasebeti olduğunu göstermiştir. Kamer, hakikat halde, her mütevali gün için, vasatî olarak elli dakika geç kalmak suretile, nısfınnehardan geçerkî; bu veçhile her hangi gün, kamerin cenuba geldiğinden ne kadar zaman sonra (meddima) vukua gelmiş ise, diğer her hangi bir gün dahi, takriben kamerin cenubî olmasından, aynı zaman kadar sonra bu (meddima) vukua gelir. Mamafih bu kaide, tam olmaktan uzaktır. Zira kamerin nısfınnehardan mürurundan, meddin vukuuna kadar olan fasılanın, kamerin safahatına göre de, bir hayli tebeddül ettiği anlaşılmıştır.

Fakat her gün mütebeddil olan şey, yalnız (meddima) nın vukuu saati olmayıp, suyun vasıl olduğu irtifa dahi bariz bir

surette tebeddül eder, ve bu keyfiyet, hadiseye şöylece bir göz gezdiren kimsenin bile nazarı dikkatinden kaçamaz.

(Meddi ma) saatinin her gün için mütebeddil olduğu hakkındaki kanunu keşf için bir saatten istiane etmek lâzım gelir. Fakat, deniz kenarında bazı kayaların, veyahut sığıkların (15) gün zarfında bir kısmının daimî suretle denizle örtülü, ve diğer kısmının meydanda kalmalarına bakılırsa, bunu icra etmek gayri kabil olur. Hakikat halde, istikbal ve ictima zamanlarında, (cezri ma) dan (meddi ma) ya kadar olan menzil (Range), yani (imtidat), en büyük olup, kamerin birinci veyahut üçüncü rub'unda ise bu (imtidat), en az bir miktardır. En büyük med ve cezirler ise, (med ve cezri ek-mel - Spring) tesmiye edilip en az olanına dahi, (med ve cezri akal - Neaps) denmektedir.

Med ve cezirlerle denizde hasıl olan akıntılar, ekseriyetle ve bilhassa, açık denizlerin adalar ile ve kara başlarıyla inki-sara uğradığı yerlerde pek karışık bir haldedir, ve her yer için med ve cezir akıntıları hakkındaki malûmat, yalnız kılavuzların oralardaki amelî tecrübelerile elde edilebilir. Filhakika İngiliz gemicileri lisanında (tides-med ve cezir) kelimesinin, tereffu ve nüzuli imâ etmeksizin, med ve cezir akıntısı makamında istimali dahi nadir değildir. Bu akıntılar alelekser pek büyük bir şiddeti haiz olup, suların yükselip alçalmasına nazaran saatten saate tahavvül eder. Binaenaleyh, her hanngi bir klavuz, kendine faide temin etmek üzere, sahildeki suların ne miktar bulunduğunu, ve bu suretle ne derece bir akıntı hasıl olduğunu, daima bilmek ister. Bu gibi ahvalde bir med ve cezir cetveli, hatta bir sığık, veya topuk ile bir limana dühulin menedilmemiş olduğu yerler için bile, pek faidelidir. Bittabi, medhallerle sığ olan limanlara girmek isteyen gemiler için, sahih bir med ve cezir hesabı daha ziyade mühim bir ihtiyaçtır.

(Devamı var)